

Post-Keynesyen Talep Yönelimli Büyüme Modelleri¹

Yrd. Doç. Dr. Yelda Bugay TEKGÜL

Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, ADANA

Prof. Dr. Mehmet Fatih CİN

Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, ADANA

ÖZET

İktisat yazını genellikle klasik/neoklasik görüşün egemen olduğu büyüme modellerini yansıtmaktadır. Bu modeller, ülkelerarası büyüme oranı farklılıklarını mevcut iktisadi kaynaklar ve faktör arzı ile açıklamaktadır. Sermaye birikimi ve teknik ilerleme büyümenin ana belirleyicisi olarak görülürken, kişi başına düşen gelirin artması sadece arz yanlı faktörler tarafından belirlenmektedir. Fakat gerçekte ekonomi eksik istihdam ve eksik kapasite kullanımda çalışıyor ise, bu yaklaşımların ekonomik büyüme için yeterli bir açıklama gücüne sahip oldukları çok tartışmalı hale gelir. Arz yanlı yaklaşımın varsayımları iktisadi sisteme içseldir ve talep tarafından sınırlanmaktadır. Açık bir ekonomide talep yönelimli büyüme Keynesyen talep yönelimli makroekonomik sistemin uzantısı olarak açıklanabilir ve Post-Keynesyen Büyüme Modelleri olarak anılır. Bu modeller temelde N. Kaldor tarafından teorize edilen, ihracata dayalı büyüme modeli (İDBM) ve A.P. Thirlwall tarafından 1979 yılında ortaya atılan, ödemeler bilançosu kısıtı altında büyüme (ÖBKAB) modelleri olarak iki ekseninde gelişmektedir. Bunlardan İDBM, içsel olarak belirlenen verimlilik artışlarının etkisiyle kendi kendini besleyen (virtuous circle), kümülatif nedenselliğe dayalı bir büyüme modeli ileri sürerken, ÖBKAB; bir ülkenin dış ticaret açığının sonsuza dek sürdürülemediği ve bu ekonominin uzun dönemli büyüme oranının yine bu ülkeye ait ihracatın ve ithalat talep esnekliğinin bir sonucu olarak belirleneceği varsayımına dayalı bir model ileri sürmektedir. Amacımız talep yönelimli bu gelişmeleri İDBM ve ÖBKAB çerçevesinde incelemek ve tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Talep yönelimli büyüme, İhracata dayalı büyüme modeli, Ödemeler bilançosu kısıtı

JEL Sınıflaması: E12, F43

Post-Keynesian Demand Oriented Growth Models

ABSTRACT

Economic literature generally contains growth models dominated by classical/neo-classical approach. These models focused on the differences in the growth rates among countries in terms of supply of factors of production. Whereas capital accumulation and technical progress are viewed as the main determinant of the growth, increase in per-capita income is only determined by supply-side factors. Should the economy is in the position of under-employment and under-capacity, then these approaches are not capable of satisfactory explanation for the economic growth. Assumptions of supply-side approach are endogenous regarding the economic system and restricted by the demand. In an open economy, growth can be defined as a component of a Keynesian demand-oriented economic system and it is generally called as Post-Keynesian growth models. These models have been developed on two main axes: "Export-led growth model", introduced by N. Kaldor and "balance-of-payment constrained growth model" introduced by A.P.Thirlwall in 1979. Export-led growth model is based on the assumption that internally determined productivity increases generate a virtuous circle economy. Balance-of-payment constrained growth model, on the other hand, is based on the assumption that foreign trade deficit cannot continue forever and that long-run growth rate is a function of the export and elasticity of demand for import of the country. The objective of this paper is to discuss and criticize export-led growth and balance-of-payment constrained growth model.

Key Words: Demand oriented growth model, Export-Led growth, Balance of payment constraint

JEL Classification: E12, F43

¹ Bu çalışma Haziran 2009 tarihinde Anadolu Üniversitesi tarafından düzenlenen " Uluslararası EconAnadolu 2009 " kongresinde sunulan bildirinin değiştirilmiş halidir.

I. GİRİŞ

Neoklasik büyüme kuramında büyüme üzerine etki edebilecek ve bağımsız olarak belirlenen bir *toplam talep* unsuru yer almamaktadır. Aynı biçimde bu kuramın bilgi ve buluş temelli uzantısı olan *içsel büyüme kuramında* da toplam talebin büyüme üzerine etkileri ihmal edilmiş gözükmektedir (Stochhammer, 1999: 3). Keynesyen iktisadın toplam talebe özel önem atfeden temel ilkesi bu kuramda yer almamakta ve tasarrufların yatırımı belirlediği varsayımı devam etmektedir².

Bu çalışmamızda neoklasik büyüme kuramının arz yanlı yaklaşımından farklı olarak, Post-Keynesyen talep yönelimli büyüme kuramı literatür incelemesi şeklinde ele alınmaktadır. 1930–1950 arası bir dönemde yoğun olarak tartışılan kapitalist bir ekonomideki büyüme, bölüşüm, ekonomideki salınımlar ve gerçek dünyadaki kurumsal yapılar (örneğin endüstriyel yapı, piyasa yapısı) günümüzde de Post-Keynesyen büyüme kuramında önemli yer tutmaya devam etmektedir. Talep yönelimli Post-Keynesyen büyüme kuramının temel özelliklerini bu okulun genel kuramsal bakış açısından soyutlayamayız. Genel kuramsal çerçeveye bağlı kalarak, Post-Keynesyen büyüme kuramını iki kanaldan etkilendiği biçimiyle ele alabiliriz³.

Bunlardan ilki, Kaldor'un, Harrod'un istikrarsız büyüme modelini genişleten, işçilerin ve kapitalistlerin tüketim ve tasarruf davranışları ile, sanayi ve tarımsal yapıları dikkate alan, sermayenin ölçülemediği ve teknik gelişmeleri sistemin içine yerleştirdiği kümülatif nedenselliğe dayanan *ihracata dayalı büyüme modelidir* (İDBM). İDBM, birtakım ülkelerin daha hızlı teknolojik gelişme sayesinde ve diğer ülkelerin aleyhine olmak üzere rekabetini, ihracatını ve nihayetinde büyümesini artırabildiğini ve bu durumun kendini besleyen büyüme (virtuous circles) olgusu yarattığını ifade etmektedir. Diğer ülkeler ise bu gelişme karşısında, düşük teknoloji kullanımının yarattığı zayıf bir rekabet, durağanlaşan ihracat ve sonuçta düşük bir büyüme hızını kısır döngü (vicious circles) biçiminde yaşamaktadır.

İkinci kanal daha yeni gelişmeleri içeren ve 1979 yılında A.P. Thirlwall'ın ileri sürdüğü *ödemeler bilançosu kısıtı altında büyüme modelidir* (ÖBKAB). Thirlwall'a göre ödemeler dengesi sürdürülmek isteniyorsa, ülkenin uzun dönem büyüme oranı, ithalat talebinin gelir esnekliği ve ihracatın büyüme oranı ile belirlenecektir. Thirlwall'ın 1979 yılındaki klasik makalesinden bu yana, literatürde ödemeler dengesi kısıtı altında büyümeyi açıklamak için teorik ve

² Palley (1996), yeni içsel büyüme teorilerinin buluşu ön plana çıkarırken, neoklasik kuramın eski varsayımlarından vazgeçmediğini belirttiği çalışmasında, içsel büyüme teorisini Keynesyen toplam talep modeli ile uyumlaştıracak bir model geliştirmiştir. Benzer biçimde Dutt (2006), toplam talebe dayalı büyüme modellerinin de toplam arzı ihmal ettiğini, bu nedenle hem toplam talebe ve hem de toplam arza birlikte duyarlı bir büyüme modelinin geliştirilebileceğini ifade etmiştir.

³ Robert A. Blecker (2009), açık ekonomilerde uzun dönem büyüme olgusunu Post-Keynesyen okul açısından ikiye ayırmakta, bunlar arasında aynı okul içerisinde değerlendirilmelerine rağmen, varsayımları ve politika önerileri bakımından ciddi farklılıklar olduğunu vurgulamaktadır.

ampirik bir çok çalışma yapılmıştır.⁴ Thirlwall'ın orijinal modeli ödemeler bilançosu kısıtı altında, uzun dönemde talep yanlı değişkenlerin ekonomik büyümeyi açıklamadaki önemini vurgulamaktadır. Buna göre bir ülkenin ancak ödemeler bilançosu kısıtı çerçevesinde büyüebileceği vurgulanmaktadır. Ancak model, gelişmekte olan ülkelerin ödemeler dengesi kısıtını gevşetebilecek şekilde borçlanabileceğini göz ardı etmiştir. Bu durum Thirlwall ve Hussain'in (1982) çalışmasında sermaye hareketlerinin etkileri de modele dâhil edilerek incelenmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yapısal özellikleri dikkate alınarak bu konudaki diğer teorik katkılarla birlikte ele alınmıştır.

İki modelin varsayımları ve politika önerileri konusunda ciddi farklılıklar bulunmaktadır (Blecker, 2009). Örneğin İDBM'nde, göreceli fiyat rekabetine dayalı bir büyüme mümkün gözükürken, diğer model (ÖBKAB), göreceli fiyatlardaki değişimi dikkate almamaktadır. Bunun yerine uzun dönem büyüme üzerinde göreceli fiyatlardan ziyade ithalat talebinin sınırlandırıcı etkisini önplana çıkarmaktadır. Politika önerileri açısından bakarsak İDBM; iç talebin uyardığı kendini besleyen uzun dönem büyüme için kümülatif bir nedensellik kurarken, ÖBKAB; uzun dönemli büyüme olgusunu ihracat talep esnekliğinin artması ve ithalat talep esnekliğinin azalmasına dayandırmaktadır. İki model de Keynes'in toplam talebe dayalı gelir belirlenimini ve ihracatın bu belirlenimde önemini kabul etmekle birlikte, ÖBKAB, ithalatın büyümeyi sınırlandırıcı etkisini dikkate almakta, İDBM ise ithalatın büyümeyi sınırlandırmasını kuramsal olarak kabul etmemektedir. İDBM, iç talebin güdülediği teknoloji ve verimlilik artışının ihracata dayalı bir büyümeyi sürekli bir biçimde mümkün kıldığını kabul ederken, ÖBKAB, iç talep artışının yarattığı ithalat artışının, ihracatı artırması için bir neden görmemekte ve sürdürülebilir bir büyüme için bu durumu kısıtlayıcı bir faktör olarak değerlendirmektedir.

Amacımız; N. Kaldor ve A.P. Thirlwall'ın katkılarıyla biçimlenen bu iki talep yönelimli Post-Keynesyen büyüme modelini ve sonrasında yaşanan kuramsal gelişmeleri egemen (ortodoks) bakış açısından farklı bir biçimde incelemektir. Öncelikli olarak Kaldor'un ve O'na etki eden Verdoorn'un yaklaşımı ele alınacak ve daha sonrasında Thirlwall'ın 1979 tarihli makalesi ve sonrasında bu yaklaşıma yönelik eleştiri ve Thirlwall ve Hussain (1982) tarafından geliştirilen kuramsal eklentileri değerlendireceğiz.

II. KALDOR'UN KÜMÜLÂTİF NEDENSELLİĞE DAYANAN BÜYÜME MODELİ: İHRACATA DAYALI BÜYÜME

Kaldor, imalat sanayini büyüme sürecinin merkezine yerleştirerek dört temel yasa ileri sürmektedir. Bir ülkenin gelirinin büyümesi imalat sanayinde

⁴ Ödemeler dengesi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki birçok iktisatçı tarafından ampirik olarak da test edilmiştir. Bairam (1988), Ateşoğlu (1994; 1997), McCombie and Thirlwall (1999), Hieke (1997), McCombie (1997), Pugno (1998) Leon ve Ledesma (1999), Perraton (2003), Moreno-Brid (2003), Razmi (2004) bu çalışmalardan bazılarıdır. Türkiye için Kula (2008) tarafından bu konuda yapılmış çalışmada Thirlwall Yasası çerçevesinde 1980-2006 dönemi Türkiye ekonomisinin büyüme durumu incelenmiştir.

verimlilik artışına bağlanmakta, bu sektördeki verimlilik artışı da çıktıyı artırmaktadır. Yeni tekniklerin kullanılması bu sektörde gerçekleşmekte ve diğer sektörlerde yayılmaktadır. Kaldor'un büyüme sürecini açıklarken ileri sürdüğü ilk yasa budur. İkinci yasa *Kaldor-Verdoorn Yasası* olarak adlandırılmakta, verimlilik artışının yarattığı çıktı büyümesinin, ölçüğe göre statik ve dinamik getirisi üzerine odaklanmaktadır⁵. Üçüncü yasa çıktı ve imalat sanayinde istihdam artışının tarım sektöründen marjinal ürünü negatif ya da sıfır olan işçileri azaltması sonucunu yaratmasıyla ilgilidir. Fakat Kaldor'un büyüme yaklaşımının *ihracata dayalı büyüme* olarak değerlendirilmesine yol açan yaklaşımı dördüncü yasayla ilgilidir. Sanayileşmiş ülkelerde tüketim harcamalarının yanı sıra gelir tarafından desteklenen imalat sanayi yatırımları da talebin içsel bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Böylece uyarılmış büyüme talebin içsel olarak belirlediği bir süreç olarak karşımıza çıkmakta ve imalat sanayi dışından, örneğin tarım kesimi, kamu harcamaları ve ihracat talebi gibi dışsal talepten kaynaklanabilmektedir. Bu yasa *Kaldor-Thirlwall Yasası* olarak anılmakta ve Harrod'un dış ticaret çarpanıyla açıklanmaktadır (Bu çarpanla ilgili kısa bir açıklama 7 nolu dipnotta verilmektedir). Uzun dönemli büyüme olgusu sanayileşmiş ülkelerden gelen ithalat talebinin gelir esnekliği ile ihracatın büyüme oranı tarafından belirlenmektedir. Neoklasik kuramdan farklı olarak Kaldor'un yaklaşımı uluslararası ticaretin, faktör fiyatlarını eşitlemeyeceği ve mutlaka tüm ülkelerin gelirlerinin artmasını sağlamayacağı üzerine kuruludur. Kaldor'un birinci, ikinci ve dördüncü yasaları bazı ülkeler için kısır döngüye (vicious circles), bazı ülkeler içinse kendini besleyen büyüme sürecine (virtuous circles) işaret etmektedir. Böylece bölgesel ve ülkelerarası gelişmişlik farklılıkları açıklanmaya çalışılmakta, sürdürülebilir bir büyüme için dış talebin (bölge dışı veya diğer ülkelerden) önemi üzerinde durulmuş olmaktadır (Blecker, 2009: 3).

Kaldor'un ekonomik büyüme üzerindeki çalışmalarını ortaya koyabilmek için *üç ana nokta* üzerinde odaklanmak gerekir (Llerena ve Lorentz, 2004: 3-4):

Birincisi ekonomik büyümenin "tarihsel bir süreç" olduğu iddiasıdır. Bu bağlamda Kaldor uzun dönem büyüme üzerine bir dizi istatistiksel rapor sunmuştur.

İkincisi, "teknolojik değişimin" ve "ölçüğe göre getirinin" büyüme üzerinde yadsınamaz etkilerinin olduğu ve bunların içsel etkiler olarak kabul edilmesi gerektiğidir.

Son olarak Kaldor, "toplam talebin", kendini besleyen büyüme süreci için şart olduğunu kabul etmektedir.

Kaldor, ekonomik büyüme sürecinin tarihsel bir süreç içerisinde değerlendirilmesi gerekliliğini açıkça ortaya koyarken kapitalist bir ekonomide büyümenin tarihçesini karakterize eden aşağıdaki istatistiksel düzenliliklerin altını çizmektedir (Kaldor, 1957: 591-593):

⁵ Kaldor burada London School of Economics'den (LSE) hocası olan Allyn Young'ın ölçüğe göre artan getiriye makroekonomik ve kümülatif bir olgu olarak değerlendiren yaklaşımını olgunlaştırarak büyüme sürecinin bir parçası olarak yeniden ele almaktadır (Targetti, 2000).

- i. Sanayileşmiş ekonomiler GSYİH’da ve emek verimliliğinde sürekli bir artış ile karşı karşıyadırlar.
- ii. Sanayileşmiş ekonomiler işgücü başına düşen sermaye oranında sürekli bir artış ile karşı karşıyadırlar.
- iii. Sermayenin karlılık oranları düzenlidir.
- iv. GSYİH içerisinde sermaye oranı sabit ve dönemler arasında düzenlidir.
- v. Zaman içerisinde gelir dağılımı sabittir. GSYİH içerisinde emek geliri zaman içinde sabit olup, bu durum ücret artış oranının, ortalama olarak verimlilik artışı ile orantılı olduğunu göstermektedir.
- vi. Ekonomilerde GSYİH büyüme oranları ile emek verimliliği artışları açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Kaldor (1957) çalışmasında, bir taraftan neoklasik ekolün ekonomik büyüme görüşüne ve geleneksel üretim fonksiyonunu kullanmasına meydan okurken, diğer taraftan teknolojik değişmeyi ekonomik gelişmenin bir parçası olarak kabul etmektedir. Kaldor, teknolojik değişimin, yatırıma ve üretim kapasitesini yenilemeye bağlı olduğunu kabul etmektedir. Teknolojik gelişmeyi sağlayan kişi başına düşen yatırım miktarının artmasıdır. Dönem içinde yapılan yatırımlar bir dönem önce yapılan yatırımlara oranla daha fazla verimlidir. Dolayısıyla sermaye stoku, bugünkü ve daha önceki dönemlerde, farklı miktarlar ve farklı tekniklerle yapılmış yatırımlardan oluşmaktadır. Bu yeni biçimiyle teknolojik gelişme, yatırımların büyüme oranı ile bu yatırımların sağladığı çıktının büyüme oranını esas almaktadır.

Kaldor’a göre talep, üretim kapasitesindeki artış ile ölçüğe göre artan getiri ve gelirdeki büyüme arasındaki eksik ilişkiyi tamamlarken, ekonomi içerisinde “zincirleme bir reaksiyona” neden olmaktadır. Talep yapısı, birbirleriyle bağlantılı üç farklı süreçten oluşmaktadır. Birincisi *yurtiçi talep*, ikincisi *sermaye yatırımları* ve üçüncüsü *dış taleptir* (Kaldor, 1966-a’ dan aktaran: Llerena ve Lorentz, 2004: 6–7):

Yurtiçi talep yapısı, kişi başına reel gelir artışının bir fonksiyonu olarak tüketim yapısındaki değişimle tanımlanmaktadır. Tüketim yapısındaki değişim her sektörün gelir-talep esnekliğine bağlı olarak yurtiçi talebi belirlemektedir. Buna bağlı olarak mallara olan hızlı talep artışı, hızlı bir üretim artışıyla karşılanacaktır (ölçüğe göre artan getiri durumu). Gelir esneklikleri ise doğrudan ekonominin sosyal yapısına bağlıdır. Dolayısıyla Kaldor gelir esnekliklerinin yapısını belirleyen üç tip gelir grubundan bahseder:

- i. Tüketimleri gıda ve birincil mallara yönelik olan “düşük gelir” düzeyindeki gruplar;
- ii. Tüketimleri hizmetler alanında yoğunlaşan “yüksek gelir” düzeyindeki gruplar;
- iii. Tüketimleri mamul mallar üzerinde yoğunlaşan “orta gelir” grubu.

Toplumda gelir esnekliğinin yapısını bu gelir gruplarının ekonomi içerisindeki nispi önemleri belirleyecektir. Bu noktada gelir esnekliği en yüksek

olan orta gelir grubunun hacmi, ekonomik büyüme mekanizması üzerinde ayrı bir önem taşımaktadır.

Sermaye yatırımları ise talep dinamiklerinin ikinci bileşenini oluşturmaktadır. Bu tip talep, sanayi sektörlerini daha fazla ilgilendirmekte ve talepteki büyüme oranı, yatırımlardaki artışı güdülemektedir. Yatırımlar ekonomik büyümeyi iki yolla etkilemektedir. Birincisi ölçek ekonomilerini etkileyerek (üretim kapasitelerinin yenilenmesi şeklinde), ikincisi endüstriyel sektörler için bir pazar yaratarak.

Dış talep toplam talebin son bileşenini oluşturmaktadır. Kaldor'a göre sürdürülebilir büyüme için, ekonomilerin tüketim ve sermaye malları net ihracatçısı konumuna gelmesi gerekir. Kalkınmanın ileri aşamalarında, kendi başına sürdürülebilir büyüme, iç talepteki büyüme ile birlikte dış talebe bağlıdır. Toplam talepteki genişleme, üretken kapasiteyi artırarak ve yatırımları teşvik ederek gelecekteki büyüme oranını etkileyecektir. Talep, teknik ilerleme sonucu ölçeğe göre artan getiri ile birlikte genişleyecektir (Kaldor, 1966-b: 315; Kaldor, 1957: 601–602). Kaldor bu büyüme şeklini Verdoorn'un (1949) çalışmasına dayandırır ve ekonomik büyümeyi ölçek ekonomilerinin dinamikleriyle açıklar. Bunlar: *teknolojik ilerleme* ve *yaparak öğrenme* süreçleridir (Novell ve Marsal, 1998: 444).

1960'ların ortalarından itibaren Kaldor'un modellerinde “teknolojik değişme”, büyüme sürecinin motoru olarak ölçeğe göre artan getirinin varlığı ile ilişkilendirilmiştir. Bu ilişkilendirme *statik* ve *dinamik* biçimde olabilmektedir. Statik ölçeğe göre getiri kavramı, firma düzeyinde klasik ölçeğe göre artan getiri durumuna gönderme yapmaktadır. Bu da büyük ölçek üretim sisteminde; üretim faktörlerinin bölünmezliği ve işgücünde uzmanlaşmaya yol açarak ortaya çıkmaktadır. Kapasite büyüdükçe işletme için daha etkin işbölümüne gidilebilmesi sonucu verimlilik artacak ve birim maliyetler düşecektir. Dinamik ölçeğe göre artan getiri durumu ise iki ayrı sürecin sonunda ortaya çıkmaktadır. *Birincisi*, doğrudan “teknik ilerleme” fonksiyonuna bağlı olarak kaynakların üretim kapasitelerine yatırılması anlamına gelir. Bu durum daha büyük üretim ölçeklerine ve daha ileri teknoloji makinaların birikimine olanak verir. Dinamik sürecin *ikinci etkisi* doğrudan Young'ı (1928)⁶ esas almakta ve klasik analizde bulunan, emeğin uzmanlaşması fikrinin makro düzeyde uzantısına dayanmaktadır (Wells ve Thirlwall, 2003: 95; Lorentz, 2009: 2–3).

Verdoorn Yasası ve Ölçeğe Göre Artan Getiri

Kaldor'a göre ölçeğe göre artan getiri, verimlilik artışının ana nedenidir. Ancak bu durum özellikle imalat sektörü ile sınırlı kalmaktadır. Kaldor'un imalat sektörünü büyümenin ana unsuru ve uluslararası ticarete rekabet avantajı yaratacak bir sektör olarak göstermesinin nedeni de budur. Ölçeğe göre artan getiri durumu Alman İktisatçı Petrus J. Verdoorn'un çalışmalarına

⁶Allyn A. Young, 20.yy.'ın başlarında ekonomik büyüme için ölçeğe göre artan getirinin önemini yeniden gündeme getirmiştir. Young, sadece imalat sanayi üretim artışının getirdiği üretimde ortalama maliyetlerdeki azalmayı değil, aynı zamanda işbölümündeki artışın ürün çeşitlendirmesine de yol açacağını vurgulamıştır.

dayanmaktadır⁷. Verdoorn, 1949 yılında yapmış olduğu çalışmada imalat sanayinde büyüme ile emek verimliliğindeki artış arasında doğrusal bir ilişki olduğunu ampirik olarak ortaya koymuştur. Kaldor, “Verdoorn Yasası” olarak bilinen bu ilişkiyi imalat sanayinde ölçeğe göre artan getiri olgusunun kanıtı olarak kullanmıştır (McCombie, 1982: 279). Statik ve dinamik ölçeğe göre artan getiri durumları özellikle imalat sanayinde yaygındır ve verimlilik artışının önemli bir bölümü çıktıdaki büyüme ile belirlenir. Verdoorn yasasının temelini de bu ilişki belirlemektedir (Wells ve Thirlwall, 2003: 89).

Aşağıda yer alan (1) nolu denklem günümüzde “Kaldor-Verdoorn Yasası” olarak bilinmektedir. Bu denklem verimlilik artış oranı ile üretimin artış oranı arasında doğrusal bir ilişki olduğunu göstermekte ve “kümülatif nedensellik” ile açıklanan büyüme modellerinin temelini oluşturmaktadır. Bu prensip her ne kadar Myrdal (1957) tarafından tellafuz edilmiş olsa da “Verdoorn Yasası”nı, bir bölgenin veya ekonominin diğer bir bölgeye veya ekonomiye göre verimlilik açısından daha avantajlı olması ve daha fazla büyümesi sürecini açıklamada bir araç olarak kullanan ilk kişi Kaldor (1966) olmuştur. Bir anlamda ölçeğe göre artan getiri süreci, büyüme ile uyarılmaktadır (Alexiadis ve Tsagdis, 2006: 149–150).

$$p_{IND} = \alpha + \lambda q_{IND} \quad \lambda > 0 \quad (1)$$

p_{IND} = endüstriyel emek verimliliğinde büyüme

q_{IND} = endüstriyel çıktıdaki büyüme

α = otonom verimlilikteki büyüme oranıdır.

λ = Verdoorn katsayısı olarak bilinmekte olup talepteki büyüme (pazar büyümesi) ve yapısal değişiklikler gibi bazı dışsallıkları da içine alır.

Verdoorn Yasası, endüstrilerin verimliliğindeki artış ile çıktı arasındaki basit ilişkiye işaret etmektedir. Verdoorn’un yaklaşımındaki temel düşünceye göre; ölçeğe göre artan getirinin söz konusu olduğu bir endüstrideki üretim artışı, üretim maliyetlerinin düşmesine ve aynı zamanda söz konusu sektöre yeniden yatırımda bulunma olanağının ortaya çıkmasına neden olacaktır. Yeni yatırım süreci sermaye stoğunun artmasına ve dolayısıyla endüstrideki emek verimliliğinde bir artışa yol açacaktır (McCombie, 1998: 354).

Kaldor’un görüşlerinin ana desteğini Hicks’in “uzun dönem çıktıdaki büyüme oranını belirleyen otonom talepteki büyümedir” görüşü oluşturmaktadır. Hicks, “süper çarpan” kullanarak belirli varsayımlar altında, uyarılmış yatırımlardaki ve tüketimdeki artışın, birlikte otonom talepteki büyüme oranını ayarlayacağını ve bu nedenle otonom talepteki artış oranının ekonominin

⁷ Kaldor 1932–1947 arasında hizmet verdiği LSE’den Gunnar Myrdal’ın davetlisi olarak Genava’ya gitmek istemiş, ancak bu isteği reddedilince istifa ederek Genava’ya gitmiş ve burada R.Nield, W.Rostow, T.Barna ve çalışmalarında önemli bir yer tutan P.J. Verdoorn ile birlikte Avrupa’nın ekonomik koşulları konusunda bir dizi rapor hazırlamıştır (Targetti, 2000).

tamamındaki büyüme oranını belirleyeceğini göstermiştir. Kaldor'a göre bölgesel bağlamda otonom talep bölge dışından kaynaklanan taleptir. Yani o bölgenin ihraç mallarına olan taleptir. Buna göre büyüme, temel olarak ihraç malına olan dış talepteki büyüme ile belirlenmektedir (Kaldor, 1978'den aktaran: McCombie, 1985: 56).

Dixon ve Thirlwall (1975) benzer şekilde ihracat ile büyüme arasındaki ilişkiyi açıklarken “süper çarpanı” kullanmışlardır. Kısa dönemde çıktındaki mutlak artış dış ticaret çarpanına bağlıdır. İthalattaki artış ise gelirdeki artışla bağlantılı olarak marjinal ithalat eğilimine bağlıdır. Hicks'in ortaya koyduğu “süper çarpan” kavramı dinamik bir ortamda “dış ticaret çarpanını” ifade edecek şekilde uyarlanabilir. Yani buna göre bir bölgenin ekonomik kalkınma hızı temelde ihracatın büyüme hızına bağlıdır denebilir. Bu çerçevede Keynesyen gelenek takip edilerek, GSYİH'yı toplam talep belirlemektedir. Çarpan yoluyla belirlenen büyüme oranı (y_t), ihracatın büyüme oranının (x_t) doğrusal bir fonksiyonudur.

İhracatın büyümesi, dış dünyadaki gelir artışının yanı sıra yurt içi ve yurt dışı fiyatların bir fonksiyonudur (görelî fiyatlar). Yurt içi fiyatlardaki artış, ücretlerin ve verimlilik artışının bir fonksiyonu, verimlilik artışı ise çıktındaki büyümenin bir fonksiyonudur. Bundan dolayı, çıktındaki bir büyüme döngüsel olarak ülkenin rekabet gücünü artıracak şekilde verimlilikte bir artışa neden olacak ve tekrar çıktı artışı yaratacaktır (Thirlwall ve Dixon, 1979'dan aktaran: McCombi, 1983: 415).

Dixon ve Thirlwall (1975)'ün çalışmasına dayanarak Llerena ve Lorentz (2004: 9–10) farklı notasyonları kullanarak benzer eşitlikleri elde etmişlerdir.

$$y_t = \varepsilon(x_t) \quad (2)$$

y_t = t dönemindeki çıktı büyüme oranı

x_t = t dönemindeki ihracat büyüme oranı

ε = ihracat büyümesine göre çıktı büyüme esnekliği [dinamik dış ticaret çarpanı]

Buna göre, ihracat talebinin belirleyicilerini ve ihracat talep fonksiyonunu ele alalım. İhracat, burada sadece toplam talebin otonom kısmını temsil etmektedir. İhracatın büyüme oranı doğrusal olarak yabancı gelir büyüme oranına (y_t^*) bağlıdır. y_t^* 'nin fiyat-dışı rekabet yaklaşımının yerine geçtiği kabul edilmektedir. Bu argüman dünya ticaretinde uzmanlaşmanın veya entegrasyonun derecesini gösterebilir. Diğer taraftan ihracattaki büyüme oranı (x_t), doğrusal olarak yurt içi fiyat (p_t) ve “ortalama dünya fiyatları” (p_t^*) arasındaki farka bağlıdır. Bu fark, dış talep dinamikleri üzerindeki fiyat rekabetinin etkisini yansıtır. Kaldor'un açıkça ortaya koymasa da buna benzer bir varsayım yaptığı gözlenmektedir.

$$x_t = \alpha y_t^* + \beta (p_t^* - p_t) \quad (3)$$

α = ihracatın gelir esnekliği

β = ihracatın fiyat esnekliği

Yurt içi fiyatlar, üretim maliyetleri üzerine mark-up fiyatlandırma yapılarak ayarlanmaktadır. Fiyat dinamikleri dışsal olarak belirlenen nominal ücret büyüme oranı (w_t) ile içsel olarak belirlenen işgücü verimliliği büyüme oranı (a_t) arasındaki fark ile belirlenmektedir. Dixon ve Thirlwall (1975), emek arzının büyüme tarafından yönlendirilen emek talebine, kendiliğinden cevap verdiğini varsaymaktadır.

$$p_t = w_t - a_t \quad (4)$$

“Kaldor-Verdoorn Yasası” olarak adlandırılan yaklaşım teknolojik gelişmelerin işgücü verimliliğinde (a_t) içerilmiş olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla işgücü verimliliğindeki artış ekonomik büyümenin (y_t) bir fonksiyonu olacaktır. Aşağıdaki (5) numaralı eşitlik bu ilişkiyi göstermektedir.

$$a_t = \lambda y_t + \varepsilon \quad (5)$$

λ = verdoorn katsayısı (reel çıktıya göre verimliliğin esnekliğini ölçer)

ε = otonom verimlilik büyüme oranı

Dixon ve Thirlwall (1975) tarafından tanımlanan model, üretim faktörleri arasındaki gelir dağılımı, sermaye yoğunluğu ve sermayenin kar oranları ile ilgili gerçeklerle uyumludur. Bu durum GSYİH ve işgücü verimliliğinde sürekli bir büyüme sağlar. Thirlwall 1979 yılındaki çalışmasında, bu çerçeveye “ödemeler bilançosu kısıtı” nı dâhil etmiştir. Bu amaçla döviz kuru ve ithalat değişkeni de açık bir formülasyonla analize dâhil edilmiş ve Post-Keynesyen Büyüme modelinin ikinci ana eksenini oluşturmuştur.

III. A. P. THIRLWALL'IN ÖDEMELER BİLANÇOSU KISITI ALTINDA BÜYÜME MODELİ

Talep yönelimli yaklaşımda ülkelerin uzun dönemli büyüme oranları, dışsal sınırlamalar (ihracata dayalı büyüme) ve ödemeler bilançosu kısıtı ile açıklanmaktadır. Buna göre büyüme oranlarındaki farklılıklar, ülkeler arasındaki talepteki büyüme farklılığına dayandırılmış olmaktadır. Bu noktada talep farklılığını yaratan nedenler sorgulanmaktadır. Talebi genişletmede ekonomik birimlerin özellikle hükümetlerin yetersizliği bu nedenlerden bir tanesi olarak gösterilmekle beraber yeterli açıklama gücüne sahip değildir. Açık bir ekonomide talep üzerindeki en belirgin kısıt ödemeler bilançosu kısıtıdır. “Ödemeler bilançosu kısıtı altında büyüme modeli”, bir ülkenin ödemeler dengesi pozisyonunun o ülkenin ekonomik büyümesi üzerinde temel bir belirleyici olduğunu, çünkü bu durumun doğrudan talep üzerine bir sınır getireceğini varsayar. Bu noktada ülkelerin ihracat performansı büyük önem taşımaktadır. Çünkü ihracat, gelirdeki büyümeye bağlı olarak artan ithalat talebini karşılayacak döviz sağlamaktadır (Hussain, 1999: 104).

Ödemeler bilançosu kısıtı altında büyüme modeli aslında ilk olarak Harrod (1933) tarafından ileri sürülmüş ve Thirlwall (1979) tarafından yeniden

gündeme getirilmiştir. Harrod (1933) açık bir ekonomide gelir düzeyinin (Y); ihracat hacminin (X) marjinal ithalat eğilimine (mpm) oranı ile belirleneceğini öngörmektedir. Harrod ticaret çarpanı statiktir ve bazı yazarlar Thirlwall eşitliğini, bu çarpanın uzantısı olarak kabul ettikleri için “Temel Dinamik Harrod Ticaret Çarpanı” olarak adlandırmaktadırlar. Göreli sabit fiyatlar ve sermaye girişinin olmadığı varsayımları altında, temel dinamik Harrod dış ticaret çarpanı bir ülkenin büyüme oranının, o ülkenin ihracat hacmindeki büyümenin ithalat talebinin gelir esnekliğine oranı ile tahmin edilebileceğini öngörür (Hussain, 1999:104). “Harrod-Thirlwall modeli” olarak da anılan talep yönelimli modelde reel gelir, toplam talep ve özellikle reel ihracat tarafından belirlenmektedir. İhracattaki artış ödemeler bilançosu kısıtını rahatlatarak ve genişletici toplam talep politikalarına izin vererek kritik bir rol oynamaktadır⁸.

Thirlwall'a göre bir ülke kısa dönem büyüme kapasitesi düzeyine ulaşmadan önce, iç talepteki genişleme nedeniyle ödemeler bilançosunda bir baskı ile karşılaşılıyorsa, talep kısımlıdır. Bu durumda kapasite tam kullanılmayacak, yatırımlar azalacak, teknolojik gelişme yavaşlayacak, yurtiçi mallar göreli olarak cazibesini yitirecek ve dolayısıyla ödemeler dengesindeki bozulma daha da kötüleşecektir. Bir kısır döngü başlayacaktır. Tersine, ödemeler dengesi sıkıntıları ortaya çıkmadan, ülkedeki talep, var olan üretim kapasitesine çıkartılabilirse, bu talep baskısının büyüme oranı kapasitesi üzerinde olumlu bir etkisi olacaktır (Thirlwall, 1979: 1–2).

Ancak Thirlwall Modeli gelişmekte olan ülkelerin (GOÜ) büyüme performanslarını açıklamakta sınırlı kalmış ve daha sonra Thirlwall ve Hussain (1982) tarafından yabancı sermaye akımları ve dış ticaret hadleri de modele dâhil edilerek genişletilmiştir. Çalışmamızda öncelikle Thirlwall Modeli (1979), daha sonra bir ülkenin büyüme oranını etkileyecek yabancı sermaye akımları ve dış ticaret hadlerindeki değişimler olmak üzere bu iki faktörü Thirlwall modeline dâhil eden, Thirlwall-Hussain Modeli (1982) incelenmektedir.

A. Thirlwall Modeli

Thirlwall Modeli, ödemeler dengesi eşitliğini aşağıdaki şekilde ifade etmektedir⁹:

⁸ Harrod 1933 yılında, ihracatın otonom talebin tek belirleyicisi olduğu dış ticaret çarpanını şu biçimde ifade etmiştir: $y_a = [1/mpm] [x_a]$

Burada y_a , A ülkesinin toplam gelirindeki değişmeyi, x_a bu ülkenin ihracatındaki değişmeyi ve mpm bu ülkedeki yerleşiklerin marjinal ithalat eğilimini göstermektedir. Harrod, Keynes'den daha önce geliştirdiği düşüncesinde, tüketimi gelirin bir fonksiyonu olarak görmekte ve marjinal tüketim eğilimini örtük olarak sıfır kabul etmektedir (Davidson, 1994: 219). Harrod'un bu gösterimi Keynesyen dış ticaret çarpanı mekanizması içinde hayat bulmuş ve her ülkenin marjinal ithalat eğiliminin tüketim eğilimlerinden daha düşük olduğu önkabulu benimsenmiştir. Keynesyen analiz, Harrod'un ihracatın dışsallığı kabulünü önemli ölçüde değiştirmiştir. Bunun yerine ithalatı etkileyen herhangi bir ülkenin içinden kaynaklanan (dışsal nitelikli) ve bu ülkenin toplam talebini belirleyen unsurlar ön plana çıkmıştır. Bu yaklaşıma göre; iç politik uygulamalar efektif talebi artırarak ithalat/ihracat oranını yükselterek ödemeler dengesi sorunu ortaya çıkaracaktır. Ticaret ortağı ülkedeki ekonomik genişleme, bu ülkenin ithalatını (diğer ülkenin ihracatını) bir ölçüde artırsa da sorun devam edecektir.

⁹ Thirlwall Modeli, Thirlwall (1979) çalışması esas alınarak açıklanmaktadır.

$$P_{dt}X_t = P_{ft}M_t E_t \quad (6)$$

Denklemden, X ihracat miktarını, P_d yerli para ile ihracatın fiyatını, M ithalat miktarını, P_f döviz cinsinden ithalatın fiyatını, E döviz kurunu, t ise zamanı göstermektedir. Büyümekte olan bir ekonomide belirli bir zamanda ödemeler bilançosu eşitliğinin koşulu, ihracat değerindeki artışın ithalat değerindeki artışa eşit olmasıdır. Ödemeler bilançosu dengesini gösteren (6) numaralı eşitliği büyüme oranları cinsinden (7) numaralı eşitlikte ifade edebiliriz.

$$p_{dt}^+ x_t = p_{ft}^+ m_{t+} e_t \quad (7)$$

Bu durum ihracat değerindeki büyüme oranının ithalat değerindeki büyüme oranına eşit olduğunu ifade etmektedir.

İthalat fonksiyonu (8) numaralı denklemde şu şekilde tanımlanmıştır:

$$M_t = a \left(\frac{P_{ft} E_t}{P_{dt}} \right)^\Psi Y_t^\pi \quad (8)$$

a sabit, Ψ ithalat talebinin fiyat esnekliğini ($\Psi < 0$), π ithalat talebinin gelir esnekliğini ($\pi > 0$), Y yurt içi geliri göstermektedir. İthalattaki büyüme oranı ise şu şekilde ifade edilebilir¹⁰:

$$m_t = \Psi(p_{ft}^+ e_t - p_{dt}) + \pi (y_t) \quad (9)$$

(9) nolu denklem ithalattaki büyüme oranının; ithal mallarının fiyatlarının yurtiçi ikamelerine göre ne hızda değiştiğine; yurtiçi gelir ve beraberinde ithalat talebinin gelir esnekliğinin ne hızda değiştiğine bağlı olduğunu ifade etmektedir.

İhracat fonksiyonu ise;

$$X_t = b \left(\frac{P_{dt}}{P_{ft} E_t} \right)^\eta Z_t^\varepsilon \quad (10)$$

b sabit ve X ihracat miktarını; Z yurt dışı geliri, η ihracat talebinin fiyat esnekliğini ($\eta < 0$); ε ihracat talebinin yurt dışı gelir esnekliğini ($\varepsilon > 0$) göstermektedir. İhracattaki büyüme oranı şu şekilde ifade edilebilir:

$$x_t = \eta(p_{dt} - e_t - p_{ft}) + \varepsilon (z_t) \quad (11)$$

¹⁰ Ödemeler bilançosu eşitliğinde ekonomik büyüme oranı hesaplanırken, ithalat ve ihracat talebinin fiyat esneklikleri çapraz esnekliklere eşit ($\Psi = \Phi$ ve $\eta = \delta$) kabul edilmektedir.

Yani ihracattaki büyüme; yurtiçi fiyatların dış fiyatlara göre değişme hızına ve dünya gelirinin ve beraberinde ihracat talebinin gelir esnekliğinin ne hızda değiştiğine bağlıdır.

(9) ve (11) nolu eşitlikleri (7) nolu denklemde yerine koyup ödemeler dengesi eşitliğini büyüme oranı (y_B) olarak çözdüğümüzde (12) nolu denklemi elde ederiz)¹¹:

$$y_{Bt} = \frac{(1 + \eta + \psi)(P_{dt} - P_{ft} - e_t) + \varepsilon(z_t)}{\pi} \quad (12)$$

Thirlwall modeli uzun dönemde uluslararası görece fiyatlarda çok küçük oynamalar olabileceğini öne sürmekte ve bu oynamaların arbitraj yolu ile giderildiğini ifade etmektedir. Model uzun dönemde görece fiyatların değişmediği durumu şu şekilde ifade etmektedir: $P_{dt} - P_{ft} - e_t = 0$

Buna göre (12) numaralı denklemi kullanarak Thirlwall Yasası olarak bilinen ilişkiyi şu şekilde yazabiliriz:

$$y_{Bt} = \frac{\varepsilon(z_t)}{\pi} \quad \text{veya} \quad y_{Bt} = \frac{x_t}{\pi} \quad (13)$$

(13) numaralı denklemde ekonomik büyüme, ihracat ve ithalat talebinin gelir esnekliği tarafından belirlenmektedir. Bir ülkede ihracat ne kadar hızlı büyürse, ekonomi de o kadar hızlı büyür. İthalat talebinin gelir esnekliğinin büyüklüğü ise, ülkenin büyüme performansını olumsuz etkileyecektir. Diğer bir ifadeyle bir ülkenin ticaret ortaklarının ithalat talep esnekliklerinin, bu ülkeye ait ithalat talep esnekliğine oranı birden küçükse, ödemeler dengesi kısıtı bu ülkenin, ticaret ortaklarından daha yavaş büyümesine neden olacaktır.

Örneğin dünyanın az gelişmiş ülkeleri hammadde ve temel mallarda karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olsunlar ve bu ülkelerin, gelişmiş ülkelerin sanayi mallarına yönelik gelir talep esneklikleri yüksek olsun. Gelişmiş ülkelerin ithalat talep esneklikleri az gelişmiş ülkelerin talep esnekliklerinden küçük olduğu sürece az gelişmiş ülkeler zamanla görece olarak yoksullaşacak ve küresel gelir eşitsizliği daha yaygın bir nitelik kazanacaktır. Az gelişmiş ülke nüfusunun artış hızı gelişmiş ülkelere göre daha büyükse bu durum az gelişmiş ülkeler açısından

¹¹Parametrelerin işaretlerine bakarak (12) nolu denklemden birçok ekonomik sonuç çıkartılabilir (Davidson, 1994: 220–222):

a) Devalüasyon durumunda, döviz kurunun yükselmesi ($e > 0$) ödemeler dengesi açığını, ithal mallarının yurt içi talep esnekliği (Ψ) ile ihracat mallarının dış talep esnekliğinin (η) mutlak toplam değerine bağlı olarak azaltacaktır (Marshall-Lerner koşulu; $|\eta + \Psi| > 1$).

b) İthal mallarının gelir esnekliği büyüdükçe (π), ödemeler dengesi kısıtı altında büyüme oranı düşecektir.

c) Burada Ψ ve η küçük ve/veya görece fiyatlardaki değişimin önemsiz olduğu varsayılmaktadır. Bu durumda ikame etkisi ihmal edilmekte ve sadece gelir etkisi üzerine yoğunlaşmaktadır.

daha da büyük bir soruna yol açacak ve kişi başına gelirin büyüme hızı gelişmiş ülkelere göre düşecektir (Davidson, 1994: 221-222).

Ülkelerin daha hızlı büyümesi öncelikle talep üzerindeki ödemeler dengesi kısıtının kaldırılmasına bağlanmaktadır. Ödemeler dengesi kısıtı nedeniyle talepte bir büyüme yaratmadan, örneğin verimliliği artırarak üretimi artırmak, sadece işsizliğe neden olacaktır. Eğer ihracatı daha fazla artırarak ve ithalat talebinin gelir esnekliğini azaltarak büyüme oranı artırılabilirse, ödemeler dengesinde sıkıntı yaratmadan talep genişletilebilir. Aynı zamanda talep belirli ölçüde yatırımları teşvik ederek, eksik istihdamı kullanarak ve verimliliği artırarak kendi arzını yaratabilir. Böylece ülkeler arasındaki büyüme oranları farklılıkları talepteki büyüme oranı farklılıklarına dayandırılmış olmaktadır. Diğer taraftan, pek çok ülkede talepteki artışın önündeki en temel kısıt ödemeler dengesi kısıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Thirlwall modeli ve ampirik kanıtlar ihracata dayalı büyüme modeli savunucularına kuvvetli bir destek vermektedir (Bu çalışmalardan bazıları 3 nolu dipnotta verilmiştir)¹².

B. Thirlwall Modeline Getirilen Eleştiriler

Thirlwall Modeline ciddi eleştiriler getirilmiştir. Bu eleştiriler McGregor ve Swales'in (1985, 1986) çalışmalarında somut bir biçimde ortaya konulmuştur. Eleştiriler özellikle ihracat ve ithalat talep fonksiyonlarının tanımlanması üzerinde yoğunlaşmaktadır. McGregor ve Swales'e göre; ihracat ve ithalat fonksiyonları gelire bağlı ve ortak para birimiyle belirlenmiş görece fiyatlara göre tanımlanmıştır. Bu yazarlara göre model;

- i. Aşırı toplulaştırılmış bir modeldir.
- ii. Fiyat dışı rekabet unsurlarını dışlamıştır.

Aşırı toplulaştırılmıştır, çünkü ihracat fiyatları ile iç fiyatlar ve ithalatla rekabet edici fiyatlar ayrımı yapılmamıştır. Dolayısıyla ticarete konu olan ve olmayan mal ayrımı söz konusu değildir. Böylece ticaret saptırıcı unsurlar dikkate alınmayarak model aşırı toplulaştırılmış bir model haline getirilmiştir. İkinci eleştiri, birinci eleştirinin bir uzantısı niteliğindedir. Yazarlara göre, gelişmiş ülkeler arasında ölçek ekonomilerinden ve tüketici tercihlerindeki farklılıktan kaynaklanan ve sanayi ürünleri ticaretini açıklayan geniş bir literatür bulunmaktadır. Bu teoriler gelişmiş ülkeler arasında yüksek ithalat talep esnekliğinin olduğu endüstri-içi ticareti açıklayan teorilerdir. Dolayısıyla bu ticaret biçiminde yüksek bir rekabet olgusu bulunmaktadır. Bu rekabet biçimi de doğal olarak sadece ürün fiyatlarıyla ilgili değil, aynı zamanda fiyat dışı rekabeti oluşturan ve ürünün, kalite, görünüm, çeşit gibi zevk ve tercihlere göre değişebilen karakteristik özellikleriyle ilgili olabilmektedir. Yazarlara göre bu

¹² Ödemeler dengesi eşitliğinde büyüme oranlarının ülkeler arasında neden farklı olduğu biçiminde bir soru sorulabilir. Bu da öncelikle üretilen malların özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu özellikler ülkenin ihracat talebinin gelir esnekliğini ve ithalat eğilimini belirlemektedir. İhracat büyüme oranları yavaş ve ithalat gelir esnekliği görece olarak yüksek olan ülkelerde üretilen mallar görece olarak hem yurt içinde hem de dışarıda cazip olmayan mallardır.

unsurlar talep fonksiyonunda ve modelin diğer kısımlarında içerilmediğinden, Thirlwall modeli zayıf bir modeldir. Ayrıca eksik rekabetin olduğu oligopolistik bir piyasa yapısında, iç ve dış fiyatların döviz kurunu değiştirmeyecek biçimde birlikte hareket etmesi kabul edilmesi zor bir varsayım olarak görülmektedir. İç fiyatların belirlenmesinde, işsizlik-ücret ilişkisi ve mark-up fiyatlandırmanın işgücü verimliliğine duyarlılığı gibi unsurlar bu varsayımı oldukça tartışmalı duruma düşürmektedir¹³.

McGregor ve Swales (1985; 1986), Thirlwall'ın "uzun dönemde finanse edilmediği sürece hiç bir ülkenin ithalatının ihracatından daha hızlı büyüemeyeceği, dolayısıyla bir ülkenin büyümesinin ödemeler bilançosu kısıtı altında olduğu" iddiasını da totoloji olarak değerlendirmektedirler. Burada sermaye hareketlerine değinilmemesi eleştiri konusu olmuştur. Model otonom nitelikli büyümeye işaret etmektedir. Ülkelerin ödemeler kısıtı altındaki büyüme oranından (y_B) daha düşük bir büyüme hızını seçemeyecekleri ($y < y_B$), örtük bir varsayım olarak benimsenmektedir. Böyle bir seçimin bulunmaması, diğer ülkelerin daha hızlı büyümeyi ($y > y_B$) ödemeler bilançosu açığı altında sürdürebileceği ihtimalini dışlamaktadır.

Thirlwall (1986), bu eleştirilere yanıtını birkaç başlık altında toplamıştır. İlk başlık görelî fiyatların yapışkanlığı konusunda yoğunlaşmaktadır. Uzun dönemde ortak para birimiyle ölçülen görelî fiyatlar değişmeyecekse, $y = \frac{x_L}{\pi}$

doğru olacaktır. Thirlwall'a göre, iç fiyat değişimleri döviz kuru değişimlerini yansıtacaktır. Yapışkan görelî fiyatlar, rekabetçi piyasalarda ortaya çıkabileceği gibi eksik rekabetçi piyasalarda da, örneğin oligopolistik piyasalarda da ortaya çıkabilmektedir. Hiçbir firma ya da ülke için sonsuz esnekliğe sahip talep eğrisi ve ihracatının arz tarafından sınırlandırılmış olması durumu söz konusu değildir. Kapalı bir ekonomide aşağı doğru eğimli bir talep eğrisi söz konusudur ve bu durum açık ekonomilerde de varlığını sürdürür. Dolayısıyla burada tek fiyat yasasının (law of one price) geçerliliği yüzeysel bir çıkarsama olur. Eksik rekabet piyasasında eksik kapasite kullanımı dolayısıyla bireysel üreticilerin ürettikleri mallara sınırlı bir talep söz konusudur. Bu nedenle dış rekabet birçok malda fiyat indirimini gerektirirken, diğer mallarda üretim yapısından kaynaklanan oligopolistik yapışkanlık devam etmektedir. Diğer bir ifadeyle, sabit görelî fiyatları gözlemek mümkün olmaktadır. McGregor ve Swales'in, modelin, küçük ve açık ekonomiler için neoklasik modellerle uyumlu olduğu iddiası geçerli değildir. Son olarak yazarların, sanayileşmiş ülkelerin yer aldığı rekabetçi ve tek fiyatın geçerli olduğu bir dünyada ihracat fonksiyonunun talep fonksiyonu olarak tanımlanamayacağı eleştirisine Thirlwall'ın yanıtı, tüm uygulamalı çalışmalarda toplam ihracatın gelirle uyumlu ve anlamlı bir ilişki içerisinde olduğunun gözlemlenmiş olduğu şeklindedir. Thirlwall, rekabetçi piyasalarda fiyat dışı

¹³ Görelî fiyatların değişmeden kalacağı rekabetçi bir piyasadaki "tek fiyat" olgusunun da modelin varsayımlarını güçlendirmeyeceği yazarlar tarafından belirtilmektedir. Çünkü gerçek dünya, malların farklılaştırıldığı, reklâm, satış sonrası hizmetler ve yeni buluşların gerçekleştirildiği bir dünyadır.

faktörlerin önemi konusunda yazarlarla hem fikir gözükmekle birlikte bu fiyat dışı faktörlerin ihracat talebinin gelir esnekliğinde içerilmiş olduğunu belirtmektedir¹⁴.

Diğer taraftan Thirlwall'ın 1979 yılındaki çalışmasını temel alarak Thirlwall ve Hussain (1982) orijinal Thirlwall Modelinin aşağıda incelenen genişletilmiş bir şeklini ortaya koymuşlardır.

C.Thirlwall-Hussain Modeli ve Modele Yapılan Diğer Katkılar

Thirlwall'ın 1979 yılındaki çalışmasından birkaç yıl sonra Hussain ve Thirlwall (1982) orijinal Thirlwall modelini temel alarak az gelişmiş ülkeler için daha açıklayıcı olan, sermaye akımlarını ve ticaret hadlerini de kapsayan ve döviz kısıtına dayalı daha geniş bir model ortaya koymuşlardır¹⁵.

Thirlwall ve Hussain (1982) tarafından yapılan çalışmada ortaya konan modelin ana fikri ülkeler arasındaki büyüme oranı farklılıklarının ödemeler dengesinde yer alan döviz cinsinden kısıtlanan talep ile açıklanmasıdır. Buna göre gelişmekte olan ekonomilerin yapısal özellikleri dikkate alındığında bu ülkelerde ödemeler dengesi açıklarının var olduğunu ve bu açıkların sermaye girişleri ile finanse edilebileceğini vurgulamışlardır. Hussain-Thirlwall Modeli aşağıdaki eşitlik ile ifade edilebilir:

$$P_{dt}X_t + C_t = P_{ft}M_t E_t \quad (14)$$

Eşitlikte, Thirlwall Modeli'nin ilk eşitliğine (6 nolu eşitlik) "C" ; yani ulusal para cinsinden nominal net sermaye akımı eklenmiştir ($C > 0$ sermaye girişlerine; $C < 0$ ise sermaye çıkışlarına işaret etmektedir).

Eşitlikteki ilk iki ifade ($P_{dt}X_t$) ödemeler dengesindeki döviz girişini, ($P_{ft}M_t$) ise döviz çıkışını göstermektedir. (14) nolu eşitlikteki değişkenlerin logaritmik olarak değişim oranlarını verirsek:

$$\theta (p_{dt} + x_t) + (1 - \theta)c_t = p_{ft} + m_t + e_t \quad (15)$$

θ ve $(1 - \theta)$ sırasıyla ülkenin toplam dış gelirleri (R) içerisinde ihracat ve sermaye akımı payını göstermektedir [$R = P_{dt}X_t + C_t$]¹⁶.

$$\theta = \frac{P_{dt}X_t}{R} \quad \text{ve} \quad 1 - \theta = \frac{C_t}{R}$$

¹⁴ McGregor ve Swales (1991) görelî daha yeni çalışmalarında özellikle uygulamalı çalışmalar üzerinden eleştirilerine devam etmektedirler.

¹⁵ Model açıklanırken Thirlwall ve Hussain (1982) çalışmasının yanında, A.V.Chouchane (2005) ve McCombie (1993) makaleleri temel alınmıştır.

¹⁶ Diğer bir ifadeyle ithalat ödemelerinin ne kadarının ihracat geliri, ne kadarının sermaye akımları ile finanse edildiğini göstermektedir.

(8) ve (9) nolu eşitliklerdeki ithalat ve ihracat fonksiyonlarının büyüme oranlarını (9 ve 11 nolu eşitlikler), (15) nolu eşitlikte yerine koyarsak ödemeler bilançosu kısıtı altında büyüme oranını (y_{B^*}) aşağıdaki şekilde elde ederiz:

$$y_{B^*} = \frac{(\theta\eta + \psi)(p_{dt} - e_t - p_{ft}) + (p_{dt} - e_t - p_{ft}) + \theta z_t + (1 - \theta)(c_t - p_{dt})}{\pi} \quad (16)$$

Görelî fiyatların uzun dönemde değişmediğini varsayarsak $p_d = Bp_f + e$; (16) numaralı eşitlik aşağıdaki eşitliğe indirgenecektir:

$$y_{B^*} = \frac{\theta z_t + (1 - \theta)(c_t - p_{dt})}{\pi} \quad (17)$$

(13) nolu eşitliğe dayanarak $z_t = x_t$ alırsak, (17) numaralı eşitliği tekrar aşağıdaki şekilde yazabiliriz:

$$y_{B^*} = \frac{\theta x_t + (1 - \theta)(c_t - p_{dt})}{\pi} \quad (18)$$

Bu noktada (18) nolu eşitliğe göre hesaplanan büyüme oranı ile gerçekleşen büyüme oranı arasındaki fark, dış ticaret hadlerinin reel gelir büyümesi üzerindeki etkisini ve görelî fiyatlardaki değişmelerin ithalat hacmi üzerindeki değişimini ölçmektedir. ($[c_t - p_{dt}]$ reel sermaye girişlerinin büyüme oranı olarak yorumlanabilir). Buna göre çalışmada üç farklı durum için gözlemde bulunulmuştur:

i. Başlangıçta hiçbir dengesizlik durumunun ve sermaye girişinin olmadığı durumda,

$$\theta = \frac{P_{dt} X_t}{R} = 1 \text{ ve } 1 - \theta = \frac{C_t}{R} = 0 \text{ iken; (18) nolu eşitlik eski sonucu}$$

vererek “büyüme oranı Thirlwall’ın (1979) basit modelindeki $y_B = \frac{x_t}{\pi}$ ’nin yerine geçmektedir.

ii. Başlangıç cari hesap dengesizliği varken, sermaye girişi yoksa bu durumda ödemeler bilançosu kısıtı altında büyüme oranı;

$$y_{B^*} = \frac{\theta x_t - (1 - \theta)p_{dt}}{\pi} \quad \text{şeklinde elde edilmektedir.}$$

iii. Şayet baştaki cari açık sermaye girişi ile finanse edilmişse büyüme oranı, dengesizlik durumundaki büyüme oranından daha düşük olamayacaktır. Bu açığı telafi etmek için sermaye girişlerindeki büyüme oranı pozitif olmalıdır ($c = p_{dt} + x_t$). Bu sonuç (14) nolu eşitlikten de çıkarılabilir.

Denge büyüme oranı (y_{Bt^*}), ağırlıklı olarak ihracatın büyüme oranı ve reel sermaye akımı toplamının, ithalat talebinin gelir esnekliğine bölünmesi ile elde edilmektedir. Şayet göreceli fiyatların zaman içerisinde sabit kalmadığını kabul edersek, model sadece ticaret hadleri şoklarının etkisini değil, herhangi bir döviz kuru şoku etkisini de- örneğin ulusal paranın devalüe edilmesi veya para arzı artışı nedeniyle yaşanan enflasyon durumu gibi- analiz etmemize izin vermektedir (Chouchane, 2005: 497). Bu durumda modelin varsayımlarına göre $|\eta + \psi| > 1$ ise, yurt içinde yaşanan bir enflasyon y_{Bt^*} 'i azaltacaktır. Diğer taraftan $|\eta + \psi| > 1$ ise ve ülkede sürekli bir devalüasyon yaşıyorsa, ($e_t > 0$) y_{Bt^*} artacaktır.

Yukarıdaki varsayımına göre, $p_{dt} \neq p_{ft} + e_t$ olacak ve (18) nolu eşitlik aşağıdaki hale dönüşecektir:

$$y_{Bt^*} = \frac{\theta x + (1 - \theta)(c_t - p_{dt}) + (1 + \psi)(p_{dt} - e_t - p_{ft})}{\pi} \quad (19)$$

Thirlwall-Hussain Modeli, özellikle gelişmekte olan ülkeler için reel ticaret hadlerindeki değişme açısından (ve/veya reel döviz kuru) çok daha uygun bir model görünümündedir.

Hussain (1999), yabancı sermaye girişinin gelirin çok daha fazla büyümesine izin verdiğini ve ülkenin rekabet gücünü artırabileceğini ancak diğer taraftan geri ödeme ve borç faizi gibi geleceğe yönelik kısıtları da artırdığının altını çizmektedir.

McCombie ve Thirlwall (1999) ise, var olan birikmiş dış borçların ekonominin uzun dönem büyüme süreci içerisindeki etkisini dikkate alarak modeli genişletmiştir. Bu açılım kalıcı ticaret açığı olan ekonomilerin uzun dönem büyümesi üzerinde uluslararası kredi kurumları tarafından uygulanan finansal kısıtları araştırmada yeni alanlar yaratmıştır.

Moreno-Brid ve Perez (1999) ve Moreno-Brid (2003), Thirlwall-Hussain Modelini, sabit bir dış ticaret açığının milli gelire oranı olarak ifade edilen “uzun dönem denge” kavramını getirerek geliştirmişlerdir. Bir ülkenin uzun dönemde cari açığını sürdüremeyeceği varsayımından hareket ederek ve ülkenin sabit bir dış açığı koruyarak uzun vadede mal ve hizmet ithalatını arttırabileceğini savunmaktadırlar. Belirlenen toplam dış borç oranı uluslararası finans piyasaları tarafından kabul edilebilir bir miktar olup, borçlu ülkenin dış finansman sağlmasına engel değildir. Ancak büyüme üzerindeki en önemli kısıt dış borçların faiz ödemeleri ve sermaye ve cari hesaplar arasındaki karşılıklı ilişkililerdir. Moreno-Brid (2003) birçok gelişmekte olan ülkenin büyüme oranları üzerindeki kısıtlar incelenirken, net faiz ödemelerini de dikkate almak gerektiğini vurgulamaktadır.

Buna göre (14) nolu eşitlik $P_{dt}X_t + C_t + I = P_{ft}M_t E_t + R$ şeklini almaktadır. Burada I net transferleri, R ise dış borç net faiz ödemelerini temsil etmektedir. Modelde C dış açığı kapatmak için net sermaye girişi anlamına gelmekte ve bu nedenle pozitif olması beklenmektedir. Diğer taraftan mantıksal olarak $I > 0$ ve $R > 0$ varsayılmaktadır.

Diğer taraftan Elliot ve Rhodd (1999), gelişmekte olan ülkelerin yapısal özelliklerinin ödemeler bilançosu dengesizliği ve sermaye hareketleri tarafından finanse edilen açıklar olduğunu saptamıştır. Bu tip ülkelerin ekonomik büyümelerinin Thirlwall ve Hussain (1982)'in öne sürdüğü gibi sadece ihracat ve sermaye akımları ile sınırlanmadığını, bunlara ek olarak ekonomik büyüme için ihtiyaç duyulan kaynakları önemli ölçüde azaltan “borç servisi ödemeleri”nden de ihmal edilemeyecek şekilde etkilendiğinin altını çizmiştir.

Ferreira ve Canuto ise 2003 yılındaki çalışmalarında, Eliot ve Rhodd (1999)'un çalışmasını temel alarak modele net faiz, temettü ve kar ödemelerinin dolaylı olarak milli gelir büyüme oranları üzerindeki etkilerini dâhil etmiş ve Thirlwall-Hussain Modelini gelişmekte olan ülkeler için geliştirmişlerdir. Bununla amaç, uzun dönemli sermaye akımı hareketlerinin ödemeler dengesi kısıtı altında büyüme oranını etkileyeceğini göstermektir. Sermaye girişleri, dış borç servis ödemelerine neden olmakla birlikte, ithalat ve ihracat talebinin gelir esneklikleri üzerinde (fiyat-dışı rekabet) olumlu bir etki yaratmaktadır. Fiyat dışı rekabetteki bu gelişme, net dış borç servis ödemelerinin olumsuz etkisini bir ölçüde giderecektir. Ancak fiyat dışı rekabetteki pozitif etkiler devreye girmediği sürece kısa dönemde rahatlayan ödemeler dengesi baskısı, daha büyük bir baskı ile geri dönecektir.

IV. SONUÇ

Büyüme olgusuna arz cephesinden bakan yaklaşımlar sadece faktör donanımını dikkate aldıkları çalışmalarında talep cephesini ihmal etmiş gözükümlerdir. Bu yaklaşım daha büyük kaynaklara sahip ülkelerin daha düşük bir büyüme olgusuyla karşılaşabildiği durumları açıklamakta güçlük çekmektedirler. Ayrıca gelirin paylaşımı ve kapitalist bir ekonomide fiyatlandırma ve yatırım stratejileri gibi konuların veri kabul edilmesi bu yaklaşımlara eleştirileri yoğunlaştırmaktadır.

Büyüme olgusuna talep cephesinden bakan yaklaşımların tarihi ise büyüme teorilerinin tarihiyle özdeş gözükümlüdür. Bu konudaki ilk sistematik yaklaşımlar Cambridge iktisatçıları çevresinde şekillenmektedir. Harrod-Domar büyüme kuramı, Kaldor, Verdoorn ve Thirlwall gibi yazarların katkıları günümüzde Post-Keynesyen büyüme teorisi olarak adlandırılan yaklaşımın temellerini oluşturmaktadır. Çalışmada talep yönelimli büyüme konusu N.Kaldor ve A.P. Thirlwall ekseninde sırasıyla, ihracata dayalı büyüme modeli (İDBM) ve ödemeler bilançosu kısıtı altında büyüme modeli (ÖBKAB) şeklinde bir ayrıma tutularak incelenmiştir.

Kaldor'un yaklaşımı bölge ve ülke dışından kaynaklanan dış talep olgusunu referans aldığından *ihracata dayalı büyüme modeli* olarak adlandırılmıştır. Kaldor imalat sanayini büyüme olgusunun temeline yerleştirdiğinden sanayi üretiminin bazı özellikleri büyüme olgusunu açıklamada kullanılmıştır. Örneğin ölçeğe göre getiri ve verimlilik gibi kavramlar A.Young ve Verdoorn gibi iktisatçıların katkısı üzerinden yeniden formüle edilmiş ve günümüzde de önemini koruyan açıklamalarla zenginleştirilmiştir. Kapitalist ve işçilerin ayrı tasarruf fonksiyonlarına sahip olması ve gelir dağılımının büyüme

üzerine etkileri günümüzde de önemini koruyan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

A.P.Thirlwall'un 1979 tarihli çalışması talep yönelimli büyüme kuramına, tarihsel köklerini Cambridge iktisatçılarından almakla beraber farklı bir boyut getirmiştir. Thirlwall'a göre; yurtiçi mallara yönelik dış talep, ödemeler dengesi sorunu yaratmadan büyümeyi artırabilecektir. Bir ülkenin ithalat ve ihracat talebinin gelir esnekliği büyüme oranını ve ülkelerarası büyüme oranı farklılıklarını belirleyen temel faktörlerdir. *Ödemeler dengesi kısıtı altında büyüme modeli* olarak adlandırılan ve gösterimi oldukça basit denklemlerle ifade edilen bu yaklaşım son derece karmaşık iktisadi ilişkilere yalın açıklamalar getirme iddiasındadır ve Kaldor'un yaklaşımıyla örtüştüğü noktalar kadar varsayımları ve politika önerileri bakımından aralarında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Thirlwall'a göre ödemeler dengesi kısıtı altında büyüme, ihracattaki büyüme oranının, ithal mallarının talebinin gelir esnekliğine oranı olarak ifade edilmektedir. Bu oran, cari hesaba ilişkin ödemeler dengesi eşitliğinin korunmuş olduğu ve reel dış ticaret hadlerinin değişmediği varsayımı altında, büyüme üzerindeki ödemeler dengesi kısıtını göstermekte ve bu kısıtı azaltacak politika olarak ihracatın büyüme oranında bir artış ve ithal malların gelir esnekliklerinde bir düşüş çözüm olarak sunulmaktadır. Ödemeler dengesi kısıtı ile birleştirilmiş ithalat büyüme fonksiyonunun ele alınması, Harrodian gelenekte açıkça bir dış ticaret çarpanı oluşturmaya olanak sağlar. Bu da, dış talebin gelir esnekliği ile yabancı mallara olan iç talep esnekliği arasındaki bir oran olarak hesaplanabilir. Bu nedenle talebin yapısı doğrudan büyüme dinamiklerini etkileyecektir. Aynı zamanda döviz kuru dinamikleri rekabet farklılıklarını kısmi olarak kaldıracaktır.

Diğer taraftan özellikle son yirmi yılda, büyüme deneyimleri açısından incelendiğinde gelişmekte olan ülkelerin (GOÜ), gelişmiş ülkelerden ayrıldığını görüyoruz. Bu durum, öncelikle faktör arzındaki otonom büyüme oranı farklılıkları ile açıklanabilir. Sermaye birikimi, emek arzı ve kısmen teknolojik gelişmeler ekonomik sisteme içselleşmekte ve talep değişimlerine cevap vermektedir. Thirlwall ve Hussein (1982) bu noktadan yola çıkarak, yaptıkları çalışmada Harrod ticaret çarpanı modelinin, gelişmekte olan ülke örneklerinin büyüme deneyimlerine ne kadar uyum sağladığını incelemişlerdir. Unutulmamalıdır ki, GOÜ ciddi bir döviz darboğazı ile karşı karşıyadırlar ve büyümenin yarattığı cari açıkları çok sık sermaye akımları ile finanse etmekte ve bu sayede sabit bir büyüme hızını yakalamaktadırlar. Bu durumda GOÜ'de büyüme, sermaye girişlerinin büyüme oranı ile kısıtlanıyorsa basit büyüme kuralı, tek başına uzun dönem büyüme performansının iyi bir göstergesi olamayacaktır (Thirlwall ve Hussein, 1982: 501). Diğer taraftan GOÜ'in borçlarını kolay ödeyebilmesi için üç öğeye gereksinimi vardır: borç üzerinde düşük faiz hadleri; yüksek ihracat fiyatları ve ihraç ettiği mallar için yüksek talep. Son ikisi ülkenin borç geri ödemesi için döviz birikimi sağlarken, GOÜ'in ihraç fiyatlarının düşük olması bu ödemelerin giderek zorlaşacağını bir göstergesi olmaktadır. Tüm bu nedenlerle ödemeler bilançosu kısıtı altında büyüme oranı üzerinde "sermaye

akımları”nın ve “dış ticaret hadleri”nin etkisi göz ardı edilmemesi gereken faktörler olarak altı çizilmelidir.

KAYNAKÇA

- ALEXIADIS S. ve D. TSAGDIS (2006), “Reassessing the Validity of Verdoorn’s Law Under Conditions of Spatial Dependence: A Case Study of the Grek Regions”, *Journal of Post Keynesian Economics*, vol.29, No.1, 149–175.
- ATEŞOĞLU, H. S. (1994), “Balance of Payments Determined Growth in Germany”, *Applied EconomLetters*, vol.1, 89–91.
- ATEŞOĞLU, H. S. (1997), “Balance-of Payments Constrained Growth Model and Implications for the United States”, *Journal of Post Keynesian Economics*, 19 (3), 326–35.
- BAIRAM, E. (1988), “Balance of Payments, the Harrod Trade Multiplier and Economic Growth: the European and North American Experience 1970–85”, *Applied Economics*, 20, 1635–42.
- BLECKER, R. (2009), “Long-Run Growth in Open Economies: Export-Led Cumulative Causation or a Balance-of-Payments Constraint?”; Paper prepared for presentation at the 2nd Summer School on ‘Keynesian Macroeconomics and European Economic Policies’, Research Network Macroeconomics and Macroeconomic Policies, 2-9 August, 2009, Berlin, Germany.
http://nw08.american.edu/~blecker/research/Blecker_OpenEconPKModels.pdf (10/05/2012).
- CHOUCHANE, V.A. (2005), “The Hussain-Thirlwall Model: Extensions and Implications for Development Economics”, *African Development Bank*, Blackwell Publishing Ltd.Oxford.
- DAVIDSON, Paul (1994), *Post Keynesian Macroeconomic Theory*, Edward Elgar Publishing Ltd. USA.
- DIXON, R. ve A.P.THIRLWALL (1975), “A Model of Regional Growth-Rate Differences on Kaldorian Lines”, *Oxford Economic Papers*,27 (2), 201–214.
- DUTT, A.K. (2006), “Aggregate Demand, Aggregate Supply and Economic Growth” *International Review of Applied Economics*,20 (3), 319–336.
- ELLIOTT D.R. ve R.RHODD (1999), “Explaining Growth Rate Differences in Highly Indebted Countries: An Extension to Thirlwall and Hussain”, *Applied Economics*, vol.31, 1145–1148.
- FERREIRA A.L. ve O.CANUTO (2003), “Thirlwall’s Law and Foreign Capital In Brazil”, *Momento Economico*, 125, 18–29.
- HARROD, R. (1933), *International Economics*, Cambridge University Pres, Cambridge.
- HIEKE, H. (1997), “Balance-of-Payments-Constrained Growth: Evidence for the U.S. Economy”, *Journal of Post Keynesian Economics*, 19 (3), 313–25.
- HUSSAIN, M.N. (1999), “The Balance of Payment Constraint and Growth Rate Differences among African and East Asian Economies”, *African Development Review*, Vol. 11, No.1, 03–137.
- KALDOR, N. (1957), “A Model of Economic Growth” , *The Economic Journal*,.67 (268), 591–624.
- KALDOR, N. (1966-a), *Causes of the Slow Rate of Growth in the United Kingdom*, Cambridge University Pres, Cambridge.
- KALDOR, N. (1966-b), “Marginal Productivity and the Macro-Economic Theories of Distribution: Comment on Samuelson and Modigliani” *The Review of Economic Studies*, 33 (4), 309–319.
- KULA, F. (2008), “Ekonomik Büyüme ve Ödemeler Bilançosu Kısıtı:1980–2006 Dönemi Türkiye Örneği”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 59–69.
- LEON, M.A. ve LEDESMA (1999), “An Application of Thirlwall’s Law to the Spanish Economy”, *Journal of Post Keynesian Economics*, Spring, 21 (3), 431–439.
- LLERENA P. ve A. LORENTZ (2004), “Alternative Theories on Economic Growth and the Co-evolution of Macro-Dynamics and Technological Change: A Survey” , *LEM Working Paper Series*, 2003/27.
- LORENTZ A.(2009), “Evolutionary Micro-founded Technical Change and the Kaldor-Verdoorn Law: Estimates from an Artificial World”, *Papers on Economic&Evolution*, ISSN 1430–4716.

- McCOMBIE, J.S.L. (1982), "Economic Growth, Kaldor's Laws and the Static-Dynamic Verdoorn Law Paradox", *Applied Economics*, 14 (3), 279-294.
- McCOMBIE, J.S.L. (1983), "Kaldor's Laws in Retrospect", *Journal of Post Keynesian Economics*, spring, 5 (3), 414-429.
- McCOMBIE, J.S.L. (1985), "Economic Growth, the Harrod Foreign Trade Multiplier and Hicks Super Multiplier", *Applied Economics*, 17, 55-72.
- McCOMBIE, J.S.L. (1993), "Economic Growth, Trade Interlinkages, and the Balance of Payments Constraint", *Journal of Post Keynesian Economics*, 15, 471-505.
- McCOMBIE, J. S. L. (1997), "Empirics of Balance-of-Payments Constrained Growth", *Journal of Post Keynesian Economics*, 19 (3), 345-75.
- McCOMBIE, J.S.L. (1998), "In Defence of Kaldor: A Comment on Casillas's -Kaldor Versus Prebisch on Employment and Industrialization", *Journal of Post Keynesian Economics*, Winter, 1998-99, 21 (2), 353-361.
- McCOMBIE, J.S.L. ve A.P.THIRLWALL (1999), "Growth in an International Context: A Post-Keynesian View", Deprez ve J.Harvey (eds.) içerisinde, *Foundations of International Economics: Post Keynesian Perspectives*, Routledge, London, 35-90.
- McCOMBIE, J.S.L.ve A.P.THIRLWALL (2004), *Essays on Balance of Payments Constrained Growth: Theory and Evidence*, Routledge, Taylor & Francis e-Library.
- McGREGOR, P. ve SWALES (1985), "Professor Thirlwall and Balance of Payments Constrained Growth", *Applied Economics*, 17, 17-32.
- McGREGOR, P. ve SWALES (1986), "Balance of Payments Constrained Growth: a Rejoinder to Professor Thirlwall", *Applied Economics*, 18, 1265-1274.
- McGREGOR, P. ve SWALES (1991), "Thirlwall's Law and Balance of Payments Constrained Growth: Further Comment on the Debate", *Applied Economics*, 23, 9-20.
- MORENO- BRID, J.C., ve E. PÉREZ (1999), "Balance-of-Payments- Constrained Growth in Central America: 1950-1996", *Journal of Post Keynesian Economics*, 22 (1), 131-47.
- MORENO- BRID, J. C. (2003), "Capital Flows, Interest, Payments and the Balance-of-Payments Constrained growth model: a Theoretical and an Empirical Analysis", *Metroeconomica*, 54 (2-3), 346-65.
- MYRDAL, G. (1957), *Economic Theory and Underdeveloped Regions*, London: Duckworth
- NOVELL, P. J. ve E.V.MARSAL (1998), "Kaldor's Laws and Spatial Dependence: Evidence for the European Regions", *Regional Studies*, 33 (5), 1, 443-451.
- PALLEY, T.I. (1996), "Growth Theory in a Keynesian Mode: Some Keynesian Foundations for New Endogenous Growth Theory", *Journal of Post Keynesian Economics*, 1 (1).
- PERROTON, Jonathan (2003), "Balance of Payments Constraint Growth and Developing Countries: an Examination of Thirlwall's Hypothesis", *Essays on Balance of Payments Constrained Growth: Theory and Evidence*, Routledge, Taylor & Francis e-Library içinde, 203-219.
- PUGNO, M. (1998), "The stability of Thirlwall's Model of Economic Growth and the Balance of Payments Constraint", *Journal of Post Keynesian Economics*, 20, 559-81.
- RAZMI, Arslan (2004), "Balance of Payments Constrained Growth Model: the Case of India", *Working Paper*, 2005-05, University of Massachusetts, Amherst.
- STOCKHAMMER, E. (1999), "Robinsonian and Kaleckian Growth, An Update on Post-Keynesian Growth Theories", *University of Economics and Business Administration Working Paper*, No.67.
- TARGETTI, Ferdinando (2000), *A Biographical Dictionary of Dissenting Economists*, second edition içinde N.Kaldor, 343-351, Edt.Phillip Arestis, M.Sawyer, Edward Elgar, Cheltenham.
- THIRLWALL, A.P. (1979), "The Balance of Payments Constraint as an Explanation of International Growth Rate Differences", *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, March, 32, 45-53.
- THIRLWALL, A.P. ve M.N. HUSSAIN (1982), "The Balance of Payments Constraint, Capital Flows and Growth Rate Differences Between Developing Countries", *Oxford Economic Papers*, New Series, 34 (3), 498-510.

- THIRLWALL, A.P. (1986), “Balance-of-Payments-Constrained Growth: a Reply to McGregor and Swales”, *Applied Economics*, 18, 1259–1263.
- VERDOORN, P.J. (1993), “On the Factors Determining the Growth of Labour Productivity”, *Italian Economic Papers* 2, Oxford University Press, 1993, 59–68. Orijinal basım: “Fattori che regolano lo sviluppo della producttivita del lavoro”, *L’industria* 1,1949, 45–53.
- WELLS, H. and A.P. THIRLWALL (2003), “Testing Kaldor’s Growth Laws Across the Countries of Africa”, *African Development Review*, December, 89–104.
- YOUNG, Allyn A. (1928), “Increasing Returns and Economic Progress”, *The Economic Journal*,38 (152), 527–542.